

Ma Thida, pisateljica, zdravnica, aktivistka, rojena leta 1966 v Burmi, današnjemu Mjanmaru, je študirala medicino, ko je burmanska vojaška hunta zaprla univerze. Nato je delala v zdravstvu in sodelovala z miroljubno stranko Nacionalna liga za demokracijo. Od leta 1985 do 1988 je objavila okrog šestdeset kratkih zgodb, od 1989 do 1993 pa samo petnajst, preostale je zavrnil cenzurni urad. Leta 1990 je bila članica uredniškega odbora literarne revije *Pay Hpoo Hlwar*, ki so jo leta 1991 prepovedali. Med letoma 1993 in 1999 so prevedli zbirko njenih kratkih zgodb in pesmi ter jo izdali v Veliki Britaniji, ZDA in na Japonskem. Pod psevdonimom Lay Net je izdala še roman in zbirko intervjujev s trintridesetimi mjanmarskimi pisci kratke proze in esejev, ki so bili leta 1990 objavljeni v reviji *Pay Phoo Hlwar*. Zaradi številnih kratkih zgodb, v katerih prikrito kritizira mjanmarsko vlado, je bila šest let zaprta v samici, brez dostopa do knjig ali potrebščin za pisanje. S humanitarno gesto vlade je bila leta 1999 pomiloščena in izpuščena. Trenutno dela kot urednica mladinske revije in kirurginja v muslimanski brezplačni bolnišnici za revne paciente.

Pogovor Lidije Dimkovske z Ma Thido

Dimkovska: Lahko na kratko predstavite zgodovino Mjanmara?

Ma Thida: Zgodovina mojega naroda se je začela 3000 let pr. n. št, ko so se ob reki Irrawady iz Tibeta in Kitajske začeli preseljevati Moni, Pjuji, Kamjami, Theti, Šani, Kačini in Kareni. Prvo združeno državo je na današnjem ozemlju mesta Bangan, ki leži na severu Mjanmara, oblikoval kralj Anawrahta (vladal od 1044 do 1077). Leta 1885 so Burmo (današnji Mjanmar – ime so oblasti spremenile leta 1989) osvojili Britanci. Po številnih samostojnih gibanjih je eden od študentskih voditeljev, Thakhin (učitelj) Aung San, pospešil gibanje za samostojnost, vendar je bil julija 1947 z osmimi drugimi uporniki umorjen. Burma je zopet postala neodvisna 4. januarja 1948. Nova neodvisna vlada se je morala dve desetletji soočiti s številnimi upori političnih in etničnih skupin. Marca 1962 je oblast prevzel general Ne Win in leta 1974 v skladu z novo ustavo sestavil zelo učinkovito totalitarno, enostrankarsko vlado, z monopolom nad časopisjem. Gibanje za demokratično državo, imenovano 8888, se je začelo 8. avgusta 1988 in se je razširilo po vsej državi. V javnosti je protestnike zastopala Daw Aung San Suu Kyi, hči Aung Sana. 18. septembra 1988 je obrambni minister general Saw Maung napovedal ustanovitev Državnega sveta za obnovo reda in zakonitosti, in tako je bila spet vzpostavljena vojaška oblast. 27. septembra 1988 je bila ustanovljena stranka Nacionalna liga za demokracijo, julija 1989 so zaprli njenega predsednika U Tin Ooja, Aung San Suu Kyi pa so zaprli v hišni pripor. Aretirali so tudi več sto članov stranke in študentov. Maja 1990 si je Nacionalna liga za demokracijo na splošnih volitvah z 61 % glasov priborila 81 % sedežev v parlamentu. Državni svet za obnovo reda in zakonitosti je izjavil, da civilne vlade ni moč oblikovati, dokler se ne oblikuje nova ustava. Aung San Suu Kyi je leta 1991 za mirno prizadevanje za spremembe prejela Nobelovo nagrado za mir. Leta 1992 je Državni svet za obnovo reda in zakonitosti na mesto generala Saw Maunga postavil generala Than Shweja. Leta 1993 se je sestala nacionalna skupščina, ki jo je določil Državni svet za obnovo reda in zakonitosti, da

bi oblikovala osnutek nove ustave, s katero bi v vsaki prihodnji vladi vodilna vloga pripadla vojski. Leta 1995 so Aung San Suu Kyi izpustili. Istega leta je Nacionalna liga za demokracijo odstopila od sodelovanja s skupščino. Novembra 1997 so Državni svet za obnovo reda in zakonitosti preimenovali v Državni svet za mir in razvoj. Vse od leta 2000 so Aung San Suu Kyi vedno znova pošiljali v hišni pripor. Maja 2003 je blizu Depeyina v severnem Mjanmaru eden od članov nevladne organizacije Državnega sveta za mir in razvoj izvedel atentat na Aung San Suu Kyi, U Tin Ooja in nekatere druge člane Nacionalne lige za demokracijo. Za tem so Aung San Suu Kyi spet poslali v hišni pripor. U Tin Ooja so najprej zadržali v zaporu in ga nato poslali v hišni pripor. Več kot 200 članov stranke so pripravili za več kot leto dni. Maja 2004 je Državni svet za mir in razvoj spet organiziral nacionalno skupščino, toda brez predstavnikov Nacionalne lige za demokracijo. K sodelovanju je povabil več kot 20 etničnih manjšin, ki so se strinjale s premirjem. Oktobra 2004 so odpustili vodjo vojaške obveščevalne agencije, ki je bil tudi tretji najpomembnejši politik v državi, ter ga obsodili na 40 let zaporne kazni. Novembra 2005 so za glavno mesto Mjanmara namesto Yangona določili Pynmano. Državni svet za mir in razvoj je sporočil, da se bo nacionalna skupščina sestala 5. decembra 2005.

Dimkovska: Kako ste se znašli v zaporu in zakaj?

Ma Thida: Leta 1985 sem začela pisati kratke zgodbe in bralci so opazili, da z zgodbami kritiziram oblast. Sodelovala sem tudi pri protestih gibanja 8888 in se nato pridružila Nacionalni ligi za demokracijo, pri kateri sem leta 1988 in 1989 sodelovala pri vodenju oddelka za informiranje. V tistem času sem potovala po državi z Nobelovo nagrajenko Aung San Suu Kyi ter ji kot zdravnica in reporterka pomagala pri njeni kampanji. Na srečo me leta 1989 niso aretirali in sem lahko končala študij medicine. Leta 1992 sem kot prostovoljka delala v muslimanski brezplačni bolnišnici, a sem kljub temu ohranila stike z nekaterimi študenti in voditelji etničnih skupin. Leta 1993 smo se uprli nacionalni skupščini. Avgusta istega leta so me aretirali in obtožili, da ogrožam javni mir, sodelujem z ilegalnimi organizacijami, izdajam in razširjam ilegalne revije, ter me obsodili na 20 let zapore.

Dimkovska: To je nedvomno pretreslo vašo družino, prijatelje, sodelavce, paciente in bralce. Ste se zavedali morebitnih posledic? Ste bili nanje pripravljeni?

Ma Thida: Ne le jaz, ampak skoraj vsi moji kolegi so bili nanje mentalno pripravljene. Vsi smo vedeli, da nas bodo nekega dne aretirali. Toda jaz osebno se bolj bojim zanemarjati odgovornosti vestnega državljana, kot pa se soočati s kakršnimi koli težavami.

Dimkovska: Ste v zaporu smeli brati in pisati?

Ma Thida: Na prostost sem prišla februarja 1999. Ves čas, ki sem ga preživela v zaporu, nam ni bilo dovoljeno ne brati ne pisati. Toda včasih smo prosili kakega paznika, ali nam lahko prinese kako knjigo, in tako smo ponoči zelo na skrivaj brali. Zbirali smo tudi vse mogoče prazne papirčke, kot je na primer papir od embalaže piškotov in peciva. Našli smo tudi polnila za kemične svinčnike, ki smo jih uporabljali kot pisala. Tako sem lahko v zaporu včasih tudi zapisala kako misel, tako na papir kot v glavo. A vse to se je dogajalo le redko. Zato sem knjige imenovala vitamini. Knjige so mi pomenile vez z zunanjim svetom.

Dimkovska: Medtem ko ste bili v zaporu, so vam v odsotnosti podelili številne nagrade, kot so na primer Barbara Goldsmith Freedom to Write, ki jo podeljuje ameriški PEN, Reebok Human Rights Award, AAAS's Science and Human Rights Program Honor, ameriški PEN pa vam je podelil naziv častne članice. Poleg tega so 2. septembra 1995 na zborovanju žensk v Pekingu vam v čast priredili praznovanje vašega rojstnega dneva. Ste takrat izvedeli za ta priznanja in kaj ste o tem menili?

Ma Thida: Informacije o tem so mi posredovali starši, a tudi oni niso imeli podrobnejših podatkov. Takrat sem se zavedla, da svet še ni pozabil, da sem v zaporu, in zelo sem bila hvaležna tem organizacijam. Najbolj me je razveselila novica, da so moj 29. rojstni dan praznovali na 4. svetovnem zborovanju žensk.

Dimkovska: Kaj vam je najbolj pomagalo, da ste v zaporu lahko preživeli?

Ma Thida: Sem budistka in vsa leta zapora sem se ukvarjala z meditacijsko tehniko *vipassana*. Brez meditacije ne bi preživela. Bistvo meditacije ni nič drugega kot osredotočanje uma. Ne gre za vero v boga, ampak za polno zavedanje tako fizičnih kot mentalnih procesov. Z meditacijo sem brala samo sebe. S pomočjo osredotočanja sem začela razumevati sebe in vesolje. Kolikor bolj sem se ukvarjala z meditacijsko tehniko *vipassana*, toliko bolj se je razvijala moja čustvena inteligenca.

Takrat je bila moja sposobnost za koncentracijo večja kot kdaj koli prej in zato sem lahko prenesla vsakršne fizične in mentalne napore.

Dimkovska: Kako ste se počutili 11. februarja 1999, ko so vas izpustili iz zapora? Ali vam ta dan pomeni nov rojstni dan in kako ste ga preživel?

Ma Thida: Izkušnja tistega dne je nepozabna. Zahvaljujoč meditaciji sem nepričakovano novico o izpustitvi sprejela zelo mirno. Agenti vojaške obveščevalne službe so bili presenečeni nad mojo samozavestjo in vedrino. Najprej so me odpeljali v pisarno in nato na kosilo v restavracijo (čeprav smo jaz in starši to odklonili), za tem pa še v znamenito pagodo Shwedagon in nazadnje domov. Povedala sem jim, da je moj dom zdaj povsem drugačen; mlajši brat je umrl mesec dni pred tem in niso mi dovolili iti na njegov pogreb. Ko so agenti odšli, so na obisk prišli številni prijatelji, skupaj smo pripravili večerjo in se dolgo pogovarjali o moji izkušnji.

Dimkovska: Kdaj ste zopet začeli pisati? Katero je bilo prvo delo, ki ste ga objavili po vrnitvi iz zapora?

Ma Thida: Do konca leta 1999 nisem mogla pisati. Ker sem tako vztrajno meditirala, sem čustveno precej dozorela in nisem mogla ustvarjati. Moja osredotočenost je bila še vedno zelo močna. Svoji preljubi karieri pa se nisem mogla odreči. Takrat sem začela pisati zelo kratke zgodbe. Leta 1993, tik preden so me aretirali, je bil moj edini roman, *Resnična barva – Sončnica*, pripravljen za tisk, a je bil zaradi moje aretacije prepovedan. Ko so me izpustili iz zapora, sem ga takoj ponovno poslala cenzurnemu uradu in konec leta 1999 je bil objavljen. Za tem sem objavila tudi zbirko svojih starih kratkih zgodb.

Dimkovska: Kaj se v Mjanmaru danes sme objavljati?

Ma Thida: Čeprav se danes v Mjanmaru vedno bolj uveljavljajo elektronski mediji, so še vedno najpomembnejši tiskani mediji. V primerjavi z naklado časopisov se je v zadnjih 15 letih naklada revij občutno povečala. Statistični podatki kažejo, da je imela naklada štirih državnih časopisov v burmanščini leta 1985 539.000 izvodov, leta 2001 pa 412.000 izvodov. V Mjanmaru je razen nekaterih književnih del, ki jih subvencionira država, večina revij zasebnih. Leta 1990 je bilo izdanih 354 različnih revij in 1994 knjig z različnimi temami. Leta 2001 se je število izdanih revij povečalo na 3946, število knjig pa na 7991. Ali to pomeni, da so od

začetka vojaškega režima leta 1988 postali mediji svobodnejši in književnost razvitejša? Kljub vsem spremembam, ki so se zgodile v petnajstih letih, je cenzurni urad ostal nespremenjen. Urad spada pod okrilje Ministrstva za notranje zadeve. Njegova naloga je temeljito pregledati vse izdane knjige in revije ter prepovedati njihovo distribucijo. Poskusila bom bolje razložiti, kako vse skupaj poteka. Takoj za tem, ko je zavladal vojaški režim, smo še vedno lahko tiskali revije, ne da bi jih prej poslali uradu. Kmalu pa je cenzurni urad od revij zahteval, da se stavke in odstavke, ki so se jim zdeli nevarni, prevleče s črnilom ter da se zaradi istih razlogov določene strani iz publikacij iztrga ali zlepi. V tistem času Mjanmar še ni imel tržnega gospodarstva. Za revije smo morali uporabljati tamkajšnji reciklirani papir. Lahko si predstavljate, kako neprijetno je bilo brati zgodbe in pesmi na nekakovostnem papirju, z manjkajočimi ali zlepljenimi stranmi ter s črnilom pobarvanimi odstavki in vrsticami. Po nekaj letih se je cenzurni urad odločil, da bo spremenil svoja pravila. Založniki morajo zato zdaj pred tiskanjem predložiti vse strani. Ves proces je precej dolg. Predložiti je treba tri izvode vseh rokopisov. Večina avtorjev lahko pričakuje, da bo urad zahteval, da se skoraj v vsakem rokopisu določeni deli izbrišejo ali spremenijo. Šele po tem procesu lahko dokončno uredimo in natisnemo temeljito pregledan rokopis. Za tem je treba uradu spet predložiti 20 izvodov vseh strani knjige ali revije, vključno z reklamnimi stranmi. Včasih od nas zahtevajo, da še kaj izbrišemo ali spremenimo pri postavitvi, slikah in besedilu. Če gre vse gladko, lahko dobimo dovoljenje za objavo, kar pa ni nujno. Ko so knjige končno pripravljene, moramo uradu znova poslati 55 izvodov, da dobimo dovoljenje za distribucijo. Ves ta proces lahko traja od dveh tednov do osmih mesecev. V času socializma je bil dostop do novic in informacij omejen. Z literarnega vidika smo bili izolirani in nikoli nismo bili izpostavljeni mednarodnemu dogajanju. Pod tem vojaškim režimom pa hočemo za vsako ceno spregovoriti o naših občutkih zatiranosti. Zato so postali pisatelji veliko ustvarjalnejši in posredujejo sporočila na abstrakten način. Tudi bralci imajo veliko domišljije. Včasih smo za nekatere like uporabljali razne nenavadne kombinacije imen in bralci so ugibali, na koga merimo. Še vedno se poslužujemo nenavadnih zgodb in simbolov, ki jih bralci znajo razbrati.

Dimkovska: Kdo je vaše ciljno občinstvo? Kdo je ciljno občinstvo mjanmarskih pisateljev?

Ma Thida: Mjanmarsko ciljno občinstvo lahko razdelimo na dve skupini. V prvo spadajo urbani prebivalci višjega in srednjega razreda, v drugo pa

ruralni pripadniki nižjega in srednjega razreda. Ne glede na to, ali živimo v mestu ali na vasi, imamo vsi omejeno dobavo elektrike, celo v glavnem mestu. Poleg tega imamo samo dve državni televizijski in radijski postaji, ki zaradi časovnih omejitev ne ponujajo zelo pestrega izbora razvedrilnih in izobraževalnih oddaj. Zato so tiskani mediji za nas še vedno glavni vir razvedrila in izobraževanja. Večina naših revij je razvedrilno-izobraževalnih, večina knjig pa je bodisi izključno izobraževalnih bodisi razvedrilnih. Zato so pisci kratkih zgodb in člankov večinoma resni avtorji.

Dimkovska: Živijo v Mjanmaru tudi pisatelji, ki s svojim pisanjem in dejanji podpirajo militaristični režim?

Ma Thida: Nekateri pisatelji podpirajo ta režim, a večina se je od tistih, ki režima ne podpirajo, izolirala. Vendar je takih malo, poleg tega pa niso zelo priljubljeni.

Dimkovska: Kot kaže, je bilo leto 2005 za vas končno "srečno" leto. Od februarja dalje ste kot pisateljica prepotovali svet. Mi lahko podrobneje opišete, kaj vse se je v tem letu zgodilo v vašem osebnem in profesionalnem življenju?

Ma Thida: Kmalu za tem, ko so me leta 1999 izpustili iz zapora, sem zaprosila za potni list, a so takrat mojo prošnjo zavrnil. Leta 2001 sem se odločila za podiplomski študij na daljavo na Univerzi v Londonu, in sicer za program Vodenje zdravstvenega sistema. Leta 2004 sem študij končala in povabili so me na slavnostno podelitev diplom. Zaradi tega sem ponovno zaprosila za potni list. Naključje je hotelo, da je bil proti koncu leta 2004 vodja vojaške obveščevalne službe odpuščen in tako je postopek za pridobitev potnega lista stekel hitreje. 24. januarja sem dobila potni list in 16. februarja sem iz Mjanmara odletela v London. Podelitev diplom je bila 4. marca. Namestila sem se v Londonu in si ogledala nekaj mest v Veliki Britaniji ter se za en mesec odpravila še po drugih evropskih državah. Šla sem v Belgijo, na Nizozemsko, v Francijo, Španijo in Italijo. V teh državah sem obiskala nekatere bolnišnice in nevladne organizacije. Srečala sem številne ljudi, ki delajo v zdravstvu in za medije, ter akademike. Za tem sem odpotovala nazaj v Azijo (na Tajsko, v Singapur in Malezijo). Nato sem odpotovala v ZDA, kjer sem se udeležila programa International Visitor Leadership Program, in za tem še v Montreal v Kanado, da bi si uredila nov vizum za ZDA. Za tem sem se udeležila dodatnega medicinskega izobraževanja na univerzi Johnsa

Hopkinsa v Baltimorju in mednarodnega programa za pisanje v Iowa Cityju. Ko sem bila še v zaporu, sem si želela, da bi lahko nekega dne prepotovala svet. Moje sanje so se uresničile. To veliko potovanje je bilo zame čudovita izkušnja, iz katere sem se veliko naučila. Stvari sem videla na lastne oči, ljudi spoznala osebno in svobodo občutila s celim telesom. Zdaj pa imam že nove sanje.

Dimkovska: V Londonu so vam končno izročili nagrado ameriškega PEN Barbara Goldsmith Freedom to Write. Kaj pomeni taka nagrada pisateljici, ki je 6 let preživela v zaporu, ker je nasprotovala cenzuri, si želela svobodo, demokracijo in spoštovanje človekovih pravic?

Ma Thida: Zame ta nagrada pomeni le, da so mednarodni pisatelji priznali gibanje za svobodo mjanmarskih pisateljev. Poleg tega pa v meni vzbuja še več odgovornosti v prizadevanju za svobodo mišljenja in pisanja.

Dimkovska: Zakaj niste pobegnili iz Mjanmara, kot so to storili ostali intelektualci, ki so svojo državo zapustili brez potnega lista in živijo zdaj v izgnanstvu v drugih državah po svetu? So tudi vam svetovali, da storite enako? Še posebej zdaj, ko ste v tujini?

Ma Thida: Nikoli nisem verjela, da bi lahko več prispevala k našemu gibanju za svobodo, če bi živela v izgnanstvu. Veliko ljudi mi je svetovalo in me spodbujalo, da to storim. V resnici nisem mogla kar tako odpotovati iz svoje domovine. Zavedam se, da jo ves čas potrebujem. Rada imam svojo deželo in svoje ljudi. Edino, kar si želim, je to, da jim služim. Morda se zdi sebično, a ne morem si pomagati. Seveda me skrbijo tudi problemi, ki pestijo preostali svet. A bolj me skrbi za mojo deželo in želim si ostati s svojimi ljudmi. Prepričana sem, da jim lahko bolj pomagam, če sem z njimi, če vidim to, kar vidijo oni, in čutim to, kar čutijo oni.

Dimkovska: Kakšen je v Mjanmaru danes položaj pisateljev in novinarjev? Je še vedno nevarno, da vas zaprejo, če pišete leposlovje ali članke? Ali mora biti za to pisatelj oziroma novinar vpleten tudi v politiko in dejavnosti, ki spodbujajo spremembe v režimu?

Ma Thida: Danes je v Mjanmaru veliko več revij. Pisatelji in novinarji imajo tako več možnosti za objavo svojih del. Cenzurni urad je trenutno veliko strpnější, kljub temu pa so pisatelji in novinarji še vedno v nevarnosti, da bodo zaradi svojih književnih del ali političnih aktivnosti aretirani.

Dimkovska: Ali morda veste, koliko pisateljev in novinarjev je v Mjanmaru trenutno zaprtih? Kako se za njihovo svobodo borijo mednarodna skupnost, Amnesty International, mednarodni PEN in druge organizacije? Kako pri tem pomagajo mjanmarski pisatelji in novinarji, ki so na prostosti?

Ma Thida: Še vedno je zaprtih okoli 20 pisateljev in novinarjev. Amnesty International, mednarodni PEN in druge mednarodne organizacije pošiljajo zanje razne peticije. Mjanmarski pisatelji in novinarji, ki niso v zaporu, pa več kot toliko zanje ne morejo storiti. Nekateri pomagajo tako, da jim pošiljajo hrano, zdravila in knjige. Poskrbljeno je tudi za njihove družine.

Dimkovska: Mi lahko orišete nekaj značilnosti sodobne mjanmarske književnosti? Katere so njene glavne teme, motivi in oblike?

Ma Thida: Glavna značilnost naše književnosti je resnost. Čeprav imamo veliko trivialne književnosti, je skoraj 75 % naše književnosti resne. Naši bralci si pravzaprav želijo, da bi lahko sami izrazili svoje resnične občutke, a zaradi zunanjega pritiska tega ne storijo. Zato raje berejo resno in ostro književnost, ki te občutke različno izrazi in jih predstavi namesto njih. Ker naša država ni usmerjena navzven, so naši pisatelji šibki, ko gre za pisanje o preostalem svetu, toda močni, ko gre za prevajanje dobrih člankov iz tujih medijev. Vsekakor pa so zelo plodni pri abstraktnem opisovanju lastnega sveta. V prizadevanju, da bo cenzurni urad odobril objavo njihovih del, postane njihovo ostro pero veliko ustvarjalnejše in pretkano. Večina naših literarnih motivov, tem in oblik skuša biti izobraževalno-razvedrilnih ter drugim sporočiti o trpljenju naših ljudi.

Dimkovska: Sodite med najmlajšo generacijo mjanmarske književnosti. Ali taka "generacija" sploh obstaja? Mi lahko o njej poveste kaj več?

Ma Thida: V resnici sodim znotraj mjanmarske književnosti v srednjo generacijo. Kot pisateljica sem se uveljavila že pred letom 1988. Prva in pglavitna generacija književnikov sodi v obdobje pred neodvisnostjo, pred leto 1948. Književnost tiste generacije se je osredotočala na gibanje za samostojnost. Drugo generacijo bi lahko umestili med leti 1950 in 1980. V tistem obdobju je bilo dovoljeno objavljati samo propagandne revije socialistične stranke. Šele po letih 1982 in 1983 se je pojavilo več revij in z njimi številni dobri pisatelji kratke proze. Po letu 1988 se je pojavilo malo novih piscev leposlovja, ljudje so hoteli brati več novic in

stvarnih člankov. V mjanmarski književnosti torej obstaja zares malo pravih piscev leposlovja.

Dimkovska: Lahko naštejete nekaj mjanmarskih pisateljev v izgnanstvu? Ste imeli možnost prebrati njihova dela? Če je odgovor da, lahko povlečete vzporednice med njihovo književnostjo in književnostjo, ki nastaja v Mjanmaru?

Ma Thida: Najbolj znani med njimi so Tin Moe, Maung Swam Yee in Tin Maung Than. Nekateri drugi pisatelji v izgnanstvu ne pišejo več. Tudi Tin Maung Than piše vedno manj leposlovja. V primerjavi s književnostjo, ki nastaja v Mjanmaru, je v njihovi moč zaznati svobodo razmišljanja in izražanja. Pišejo pa samo o naši stari družbi in svojih spominih. V Mjanmaru poskušajo danes pisatelji pisati tako o lokalnih kot o mednarodnih dogodkih.

Dimkovska: Imate v Mjanmaru kake literarne institucije in dogodke? Na primer zvezo pisateljev, literarne nagrade, literarne festivale, branja in predstavitve knjig itd. So slednje javne in potekajo z dovoljenjem oblasti ali na skrivaj?

Ma Thida: Dolgo časa so bile prireditve, kjer se je razpravljalo o književnosti, običajne. V Mjanmaru nimamo zveze pisateljev. Imamo pa organizacijo pisateljev, ki je državna. Imamo tudi nacionalno literarno nagrado, ki jo podeljuje država. Prvi dan devetega meseca po mjanmarskem luninem koledarju je pisateljev dan (ki pa ni praznik). Od leta 1970 do 1988 se je v tistem času prirejalo javne pogovore o književnosti, ki so bili zelo priljubljeni in uspešni. Po letu 1988 pa so javne pogovore o književnosti prepovedali. Šele pred kratkim je država spet dovolila prirejanje nekaterih javnih branj in predstavitev knjig, ki pa ne smejo vsebovati debat.

Dimkovska: Kako vidite prihodnost Mjanmara, njegove književnosti in svojo lastno prihodnost?

Ma Thida: Če bi dobro proučili in ovrednotili naše močne in šibke točke, bi lahko prihodnost Mjanmara in njegove književnosti izboljšali. Zase pa si želim, da bi postala boljša državljanka.

Dimkovska: Vaše kratke zgodbe predstavljajo "majhnega" človeka v kontekstu vsakdanjega življenja, ki je polno različnih referenc in pomenov

(moralnih, verskih, socialnih, političnih, filozofskih in antropoloških). Ena od teh, *Vse to in nič*, ki opisuje vse večjo gospodarsko odvisnost Mjanmara od Kitajske, je napisana ironično, pristrčno in tako humorno, da se še tako resne situacije prelevijo v podobe književne realnosti. Se poskušate z realnostjo soočiti prek humorja in jo z njim spreminjati v umetnost?

Ma Thida: Če želimo, da neusmiljeni cenzurni urad odobri naša dela, moramo pisatelji paziti, o čem in kako pišemo. Zato sem jaz ponavadi pisala z dobršno mero humorja, da bi realnost spremenila v umetnost in se tako uspešno kosala s cenzurnim uradom.

Dimkovska: V vaši pripovedni poeziji *Okno, ki pristrčno sprejme dež* je tale odstavek: "Človek lahko skozi odprto okno vidi zunanost. In nebo. Človek spoznava svojo okolico – njeno nežnost, surovost, grdoto, krutost. Človek to začuti. Brez okna ne moremo videti zunanosti. Ne moremo videti neba. Ne moremo začutiti nežne, surove, grde, krute okolice. Če je res tako, je za to, kar človek zdaj čuti – jezo, nezadovoljstvo, žalost – krivo odprto okno. Če bi človek zaprl vse odprtine, vsa okna, ne bi bilo ne jeze, ne nezadovoljstva, ne žalosti. Človek bi bil zadovoljen. Človek bi bil varen. Če je tako, je torej bolje, da okna sploh ne obstajajo?" Ta odstavek je bil cenzuriran. Kako ste se počutili in kako se počutite, ko se kaj takega zgodi vam ali drugim mjanmarskim pisateljem?

Ma Thida: Očitno je cenzurni urad razumel ironijo. Mjanmarski pisatelji smo vajeni cenzuriranja in prepovedovanja. Zato temu ne namenjam pretirane pozornosti in raje razmišljamo, kako bomo to povedali drugače in se tako izognili cenzuri.

Dimkovska: Ali verjamete, da imajo pisatelji moč, da vsaj malo spremenijo stvari? Se imate za politično angažirano pisateljico?

Ma Thida: Seveda verjamem. Pisatelji so tisti, ki hočejo spremeniti vse, s čimer so se že soočili. So del družbe, v kateri živijo, in vedno razmišljajo o svoji družbi in delajo njej v prid. Sebe imam tako za politično kot za socialno angažirano pisateljico.

Dimkovska: Vaš esej *Kdo so ženske?* se začne takole: "Včasih sem se jezila, ko je kdo rekel: Dame imajo prednost. Na vsaki pogostitvi sem nato odgovorila: Lačni imajo prednost." Kaj vam pomeni razlika med spoloma in sploh tema o spolu? Kaj pomeni biti ženska in ženska pisateljica komu, kot ste vi, ki s sabo v spominu nosi šest let zapora?

Ma Thida: Nikoli ne razmišljam o sebi kot o dobri ženski. Nase vedno gledam kot na človeka. Nikoli se nisem zmenila za razlike med spoloma. Moški in ženske se že po naravi razlikujemo v anatomiji in psihologiji. Ker pa smo vsi prebivalci tega sveta, bi morali imeti vsi ljudje enake pravice in možnosti. Nekateri imamo podobne izkušnje. Tako moški kot ženske v določenih situacijah uporabljamo podobne strategije, da smo lahko kos svojemu okolju. V čem se torej razlikujemo med sabo? Le v prepričanju, da pripadamo različnemu spolu? Vsi smo ljudje, ki delujemo in čutimo enako.

Dimkovska: Leta 1989 ste z Nobelovo nagrajenko Aung San Suu Kyi, ki je vodila kampanjo za demokracijo v Mjanmaru, kot njena pomočnica potovali po deželi. Istega leta ste napisali zgodbo po resničnem dogodku s tega potovanja. Ste bili takrat glede prihodnosti Mjanmara bolj optimistični kot danes? Kaj pa Aung San Suu Kyi?

Ma Thida: Ja, takrat sem bila glede prihodnosti Mjanmara bolj optimistična. Aung San Suu Kyi je bila resnično dobra organizatorka, vzornica in političarka.

Dimkovska: Vaše zgodbe so napisane tako, da se jih lahko razume različno, in skoraj pri vseh se za prvim pomenom skriva še en, metaforičen, simboličen ali politično obarvan pomen. Kot na primer v zgodbi *Milni mehurčki* (ki govori o represivnem odnosu matere do njenega "hrupnega" sina), v kateri je pripovedovalec sin, ki v resnici predstavlja mjanmarsko prebivalstvo, ki si ogorčeno prizadeva za demokracijo in svobodo, mati pa zastopa militaristično državo, ki kaznuje ljudi. To je bila vaša prva kratka zgodba, ki so vam jo dovolili objaviti, potem ko ste skupaj s številnimi drugimi mjanmarskimi avtorji oktobra 1991 pristali na črni listi. Ali to pomeni, da je militaristični režim preveč površinski, da bi v književnosti razbral prave pomene?

Ma Thida: Pri cenzurnem uradu se ne držijo določenega pravila. Nekateri uradniki ne znajo brati med vrsticami, vendar jih večina zna. Prav vsi pa so nepredvidljivi.

Dimkovska: Vaša čudovita zgodba *Kratka biografija* (v burmanščini gre za besedno igro, ki lahko pomeni pisati ali zapor) govori o vaši eksistenci znotraj univerzalnega konteksta, o vsesplošni eksistenci resničnih dogodkov, ljudi in zgodovine. Naša življenja so delčki velike celote. Kako

gledate na življenje: kot na usodo, kot na nekaj, kar lahko ali česar ne moremo spremeniti, ali kako drugače?

Ma Thida: Trenutno življenje je delček neskončnih življenjskih procesov. Sami lahko spremenimo naše trenutno ali naslednje življenje oz. življenja. Vsak trenutek se naše življenje spreminja. Vsak dan se naše življenje stara. Vsak mesec se naše življenje nadaljuje. Vsako leto se naše življenje premika. Življenje je proces našega telesa in uma. Ker se naš um vedno spreminja in ker se naša telesa vedno odzivajo, je svet okoli nas nenehno drugačen. Vsi mi smo del tega sveta. Zato bi morali naši biografski zapisi vsebovati resnične dogodke in spremembe v svetu ter obratno.

Dimkovska: Ena izmed vaših najboljših kratkih zgodb je *Še vedno čakata*. V njej se še najbolj dotaknete spominov na zaporniške dni, čeprav jih pripišete nekemu drugemu političnemu zaporniku, ki je, mimogrede, še vedno zaprt, njegova žena pa ga še vedno čaka. Zgodba govori o ljubezni in njeni moči, ki je močnejša od vsakršnega političnega sistema, vsakršnega režima in vsakršnega trpljenja. Ali je od vaših zaporniških dni moralo miniti nekaj časa, preden ste lahko o njih začeli pisati? Menite, da lahko zdaj s književnostjo, ki jo ustvarjate, vedno bolj raziskujete svoje spomine?

Ma Thida: Res je moralo miniti nekaj časa. In kljub temu nisem mogla ustaviti solz, ko sem zgodbo *Še vedno čakata* znova prebrala. Pred kratkim sem začela pisati nov roman, v katerem se bom dotaknila tudi izkušenj iz zapore, a prikrito.

Dimkovska: Zadnje novice iz Mjanmara pravijo, da je vojaška hunta zaradi strahu pred napadi premestila vse mjanmarske ministre (brez njihovih družin) v neki skrivni kraj globoko v gozdu. Kje so meje norosti? Kdo jih lahko spremeni in kdaj?

Ma Thida: Razlog za premestitev še vedno ni znan. Norost temelji izključno na strahu in pomanjkanju modrosti. Samo modri ljudje bi lahko to spremenili. In če bo nekega dne kak posameznik ali skupina ljudi imela dovolj modrosti in poguma, da naredi to, kar je prav, bo norost premagana.

Iz angleščine prevedla Jana Okoren